

Nr 11.

Ankom till riksdagens kansli den 11 mars 1941 kl. 5 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om framläggande av förslag till en expropriationslagstiftning för komplettering av ofullständiga jordbruk.

Andra lagutskottet har till behandling förehaft två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nämligen nr 43 i första kammaren av herr *Alfred Andersson m. fl.* och nr 60 i andra kammaren av herr *Svensson* i Ljungskile.

I motionerna, vilka äro likalydande, har föreslagits, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa att förslag till expropriation och förköpsrätt av jord, som behövs för komplettering av ofullständiga jordbruk, snarast möjligt föreläggas riksdagen.

Beträffande de skäl, som motionärerna anfört till stöd för denna hemställan, får utskottet hänvisa till motionerna.

Frågan om förbättring av ofullständiga jordbruk har tidigare vid många tillfällen varit föremål för utredning av sakkunniga samt prövning av riksdagen. En utförlig historik har lämnats i sammansatt andra lag- och jordbruksutskotts utlåtande nr 1 vid 1930 års riksdag samt i andra lagutskottets utlåtanden nr 40 vid 1934 års riksdag, nr 30 vid 1936 års riksdag och nr 24 vid 1937 års riksdag, till vilka utlåtanden utskottet tillåter sig hänvisa.

Sedan 1935 års riksdag i skrivelse nr 166 hemställt, bland annat, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om utredning angående vissa åtgärder till främjande av egnahemsverksamheten, tillkallade chefen för jordbruksdepartementet med stöd av Kungl. Maj:ts den 30 december 1935 lämnade bemyndigande sju sakkunniga för att verkställa utredning rörande egnahemsverksamheten och andra med statens verksamhet på det sociala jordområdet sammanhängande frågor. De sakkunniga antogo benämningen *1936 års egnahemsutredning*.

I direktiven för de sakkunnigas verksamhet lämnade chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Sköld, till en början en redogörelse för de anstalter i olika former, som statsmakterna träffat i avsikt att för mindre bemedlade och obemedlade skapa möjligheter att erhålla egna jordbruk. Vidare omnämndes, att från åtskilliga håll framställningar gjorts om ändringar i nuvarande regler för statens verksamhet på förevarande område. Därefter anförde chefen för jordbruksdepartementet, bland annat:

På sätt framgår av det anförda, hava statsmakterna i sina strävanden att underlätta ekonomiskt mindre lyckligt lottade personers förvärv av egna

jordbrukslägenheter gått fram på i huvudsak tre vägar. Syftet med arrende-egnahemsverksamheten är att skapa jordbruk av sådan storlek, att brukaren därå kan erhålla full försörjning. Arbetarsmåbruken åter avse att bereda innehavaren utkomst genom jordbruk drivet vid sidan av annat arbete. Vad den egentliga egnahemsverksamheten beträffar, har utvecklingen gått i den riktningen, att någon ovillkorlig fordran på jordbrukens beskaffenhet ej upprätthållits i vare sig det ena eller det andra av angivna hänseenden. Angelägenheten av att för de fall, då möjligheter till extraförtjänster saknas, areal och ägoslag äro så avpassade, att utsikter finnas till bärgning och sysselsättning i jordbruket för brukaren och hans familj, ligger emellertid i öppen dag. Frågan om komplettering av s. k. ofullständiga jordbruk är därför också sedan gammalt föremål för intresse. Särskilt är spörsmålet aktuellt under förhållanden sådana som de nu rådande, då genom stegrade priser å fodermedel försörjningsmöjligheterna för en del småbrukare, vilkas jordinnehav ej medger dem att själva producera sitt foder, försämrats. Det är en social angelägenhet, att dylika småbruk utvecklas antingen genom tillägg av jord från angränsande större fastighet eller genom sammanläggning med annat mindre jordbruk. De problem, som härvid yppa sig, äro många och svårlösta.

Vid den genomgång av gällande bestämmelser rörande ifrågavarande olika former av statens sociala jordverksamhet, som sålunda torde äga rum, bör vad förut sagts angående vikten av att ofullständiga jordbruk må kunna utökas till full bärighet särskilt beaktas ej blott ur de tidigare berörda synpunkterna om jordanskaffning och jordförmedling utan även med hänsyn till angelägenheten av att vederbörande jordbrukare må kunna erhålla den ekonomiska hjälp, som för ändamålet kan vara behöflig. Möjlighet föreligger för närvarande att erhålla egnahemslån för inköp av tilläggsjord. Vid utredningen bör tagas under övervägande, huruvida vad härutinnan gäller är till fyllest för ifrågavarande syfte eller om ändringar i eller tillägg till nuvarande bestämmelser på området kunna vara erforderliga. Den av riksförbundet landsbygdens folk berörda frågan om jordanskaffning i syfte att komplettera ofullständiga jordbruk i de gamla bruksbygderna bör härvid bland annat uppmärksammas. Tillika bör övervägas, om icke det allmänna å detta liksom övriga områden för statens understödande verksamhet för jordanskaffning med socialt syfte behöver hava till sitt förfogande en rätt till expropriation av erforderlig mark. Visserligen torde i allmänhet jord kunna erhållas genom frivilliga avtal. Men erfarenheten torde visa, att understundom ett önskvärt resultat icke står att vinna utan stöd av expropriationslag. En dylik lagstiftning bör helt naturligt utformas under hänsynstagande även till jordägarens berättigade intressen.

Vid 1937 års riksdag hemställde herr Lindhagen i motion I: 195 bland annat, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära förslag till de talrika ofullständiga jordbrukens komplettering med tilläggsjord genom lag. Andra lagutskottet hemställde i sitt förutnämnda utlåtande nr 24 — under framhållande bland annat att den i motionen behandlade frågan vore under övervägande av egnahemsutredningen — att motionen i förevarande del icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Egnahemsutredningen avlämnade med en den 20 oktober 1938 dagtecknad skrivelse betänkande med förslag angående den statliga egnahemsverksamheten (statens off. utr. 1938: 34). Med hänsyn till den betydelse, utredningen

tillagt jordförsörjningen för egnahemsändamål, har utredningen funnit sig böra överväga, huruvida vad som föresloges om egnahemsorganisationens effektivisering vore tillräckligt för tryggande av tillgången på jord eller om, där frivillig överenskommelse om avslående av jord ej kunde träffas, särskilt medel borde stå till förfogande. Utredningen, som skilt mellan olika ändamål för jordanskaffningen, har anfört bland annat följande:

Utredningsmännen hysa den uppfattningen att — sådant läget åtminstone ännu är på jordmarknaden — tvångsinlösen av jord för egnahemsbildning i vanlig bemärkelse, d. v. s. för bildandet av *nya jordbruk eller bostadslägenheter*, icke kan anses behövlig. För den rena nybildningen av jordbruk i mellersta och södra Sverige torde i tillräcklig omfattning finnas tillgängliga för styckning lämpliga egendomar, som för skäligen priser utbjudas till försäljning. Med avseende å den nybildning av jordbruk, som i översta Norrland eventuellt kan tänkas ske genom total nyodling i ödemarken, är — i vart fall med den begränsade utsträckning denna verksamhet enligt utredningsmännens mening tills vidare bör givas — tillräcklig jord säkerligen att tillgå, utan att tvångsinlösen behöver tillgripas.

I den mån egnahemsverksamheten avser förvärv av redan *befintliga jordbruk*, kan ej heller möjlighet till tvångsinlösen vara påkallad.

Vad angår mark för *bostadslägenheter* ha utredningsmännen visserligen funnit, att markpriserna på vissa ställen i och kring samhällen och samhällsliknande områden kunna anses väl höga. Trots den senaste tidens stegrade och omfattande nybyggnadsverksamhet för bostadsändamål ha utredningsmännen dock icke kunnat finna, att någon anmärkningsvärd svårighet föreläggat för anskaffningen av tomtmark. Emellertid torde åtskilligt vara att vinna, särskilt i prishänseende, genom att kommunerna samt särskilda egnahemsföreningar och egnahemsbolag i förekommande fall med stöd av statliga förlagslån engagera sig i markanskaffning för detta ändamål.

Jordanskaffningen för *arbetarsmåbruk* intager en i viss mån annan ställning än den, som avser de verkliga jordbruken. I det senare fallet kan jord-sökanden icke få anses bunden till viss plats. Grundtanken bakom arbetarsmåbruksrörelsen är däremot, att varje kommun skall sörja för sina jord-sökande. Då jord måste ställas till förfogande inom den kommun, som har hand om rörelsen, är det uppenbart, att svårigheter kunna uppstå för denna jordförsörjning på ett annat sätt än när det gäller verkliga jordbruk. Utredningsmännen ha jämväl erfarit, att i vissa kommuner klagats på svårigheten att anskaffa jord för erforderliga arbetarsmåbruk samt att jordpriserna stundom ansetts för höga. Dylika klagomål ha dock i regel gällt sådana kommuner, där jorden redan är starkt delad i små parceller och där följaktligen jordbrukarna ej gärna vilja sälja jord och ytterligare minska sina ofullständiga jordbruk. Arbetarsmåbruksrörelsen har fått sin huvudsakligaste utbredning i Norrland samt Värmland och Dalarna, i vilka landsdelar trävarubolagen äro stora jordägare. Några särskilda svårigheter att från dessa bolag förvärva jord för arbetarsmåbruk torde näppeligen ha förmärkts. Tvärtom torde vissa bolag gärna ha upplåtit jord för ändamålet med hänsyn jämväl till att skogstilldelning därvid icke påfordrats. Försiktighet med tillstånd till dylikt avskiljande har i stället varit av nöden. Utredningsmännen förmena, att hittills vunnen erfarenhet icke ger tillräckliga skäl för införandet av expropriation vid jordanskaffning för arbetarsmåbruk. I stället vilja utredningsmännen understryka vikten av att kommunerna uppmuntras att för denna verksamhet bedriva egen jordanskaffning i ökad omfattning. Givetvis böra jämväl egnahemsorganen i övrigt vid sin

jordanskaffning tillse, att lägenheter för arbetarsmåbruk utläggas när så befinnes påkallat.

Från samtliga nu behandlade verksamhetsgrenar inom egnahemsarbetet skiljer sig emellertid på ett alldeles särskilt sätt den, som avser *förstärkning av ofullständiga jordbruk med tillskottsjord*. Möjligheten att anskaffa nödig tillskottsjord till ett ofullständigt jordbruk är starkt lokalt begränsad till viss eller vissa närbelägna fastigheter och hänför sig dessutom oftast till ett visst speciellt ägoslag, varå detta jordbruk lider brist. Innehavaren av ett ofullständigt jordbruk blir, även om tillskottsjord finnes för förstärkningen, helt beroende av grannens förståelse för saken och vilja att avyttra jorden till skäligt pris. Utredningsmännen ha sig bekant, att mångenstädes i landet påtalats fall, där en komplettering med tillskottsjord ansetts oundgängligen nödig för att innehavaren av jordbruket ifråga skulle kunna reda sig och där möjlighet till dylik komplettering syntes föreligga, men trots detta marktillökningen icke kunnat komma till stånd till följd av att ägaren till den fastighet, som skulle avstå jorden, ställt sig avvisande häremot. Vissa kommunalnämnder ha i yttranden till utredningsmännen erinrat om liknande förhållanden. Visserligen kan antagas, att genom den medling mellan köpare och säljare, som egnahemsorganen enligt utredningsmännens förslag skola utöva, överenskommelser mången gång komma att åvägabringas. Likväl torde kvarstå fall, där trängande behov föreligger av tillskottsjord av något slag, men vederbörande ägare utan verkliga skäl vägrar att sälja även en obetydlig del av sin egendom eller betingar sig ett oskäligt pris. Understundom är den erforderliga kompletteringsjorden samfälld för eller delad mellan flera, av vilka vissa vilja sälja men andra icke.

Strävandena att förstärka landets många ofullständiga jordbruk måste anses stå i centrum för den sociala jordpolitiken. Alla möjligheter böra därför utnyttjas för att underlätta densamma. Enskilda jordägares motvilja att avyttra mark, som de utan egentlig olägenhet kunna avstå, bör icke få vara hindrande.

Av det sagda framgår, att egnahemsutredningen icke ansett tillräckliga skäl föreligga att bereda möjlighet till tvångsavstående av mark för den egnahemsverksamhet, som avser att underlätta förvärv av hela fastigheter till jordbruksändamål av skilda slag eller av mark till bostadsändamål, men väl funnit bärande skäl tala för att dylik möjlighet bör finnas till tryggande av åtkomsten av tillskottsjord för stärkande av ofullständiga jordbruk. Utredningen har alltså föreslagit, att möjlighet till tvångsinlösen av jord införes i vad gäller anskaffning av tillskottsjord.

Med avseende på frågan, hur en inlösningsrätt till jord för stärkande av ofullständiga jordbruk bör konstrueras, har egnahemsutredningen gjort gällande, att det intresse, det här gäller att tillgodose, är till den grad allmänt och har den stora sociala betydelse, att det bör anses likställt med andra ändamål, för vilka den allmänna expropriationslagen är tillämplig. Förslaget innebär i enlighet härmed, att det nya expropriationsändamålet införes i denna lag.

Enligt vad egnahemsutredningen framhållit, borde expropriationen av tillskottsjord få avse alla de skilda ägoslag, som kunde ingå i ett jordbruk och göra detta fullständigt, eller alltså åker och äng, odlingsmark samt skogsmark med växande skog. Tillskottsjorden borde, för att expropriationsrätt

skulle få medgivas, märkbart öka möjligheterna för jordbruket att bestå såsom särskilt företag. Expropriationsrätt borde, å andra sidan, icke föreligga till större omfattning, än att jordbruket nådde familj jordbruksgränsen. Ej heller borde expropriationsrätt förefinnas till förmån för ett jordbruk, vilket genom förstärkningsarbeten inom egna gränser såsom genom nyodling, betesförbättring och dylikt för rimliga kostnader kunde bringas till full bärighet. Den nya expropriationsmöjligheten borde få begagnas endast som en yttersta utväg och expropriation sålunda beviljas endast om särskild svårighet mötte att genom avtal förvärva erforderlig mark till skäligt pris. Expropriationsrätt borde icke heller få medgivas, om genom expropriationen avsevärd olägenhet skulle tillskyndas markens ägare eller innehavare.

Såsom en begränsning i möjligheten att erhålla expropriation har egnahemsutredningen föreslagit, att sådan rätt icke skall åtnjutas i fråga om fastighet, som tillkommit genom jorddelningsförrättning efter den 1 maj 1937. Till stöd härför har utredningen hänvisat till att förekomsten av ofullständiga jordbruk i viss mån måste tillskrivas de brister i förut gällande jorddelningslagstiftning som möjliggjort att ofullständiga jordbruk kommit till stånd, men att dessa brister till stor del avhjälpes genom vissa ändringar i jorddelningslagen, vilka trätt i kraft nyssnämnda dag.

Enligt förslaget gäller vidare, bland annat, att rätt till expropriation ej får meddelas annan än statlig egnahemsnämnd eller enskild person, som av sådan nämnd prövats böra, under förutsättning att expropriationen kommer till stånd, erhålla lån eller bidrag enligt grunderna för den statliga egnahemsverksamheten till förvärv av det exproprierade området eller till jordförbättring å detsamma.

Med avseende å egnahemsutredningens förevarande förslag ha två ledamöter uttalat *skiljaktig mening*. Den ene reservanten har avstyrkt införandet av expropriationsrätt för här avsedda ändamål. Den andre reservanten har förordat, att rätt även måtte införas till expropriation av mark för bildande av egnahemsfastighet, alltså icke blott för stärkande av ofullständigt jordbruk.

På grundval av egnahemsutredningens förslag framlade Kungl. Maj:t i *proposition nr 236 till 1939 års lagtima riksdag* förslag angående ändrade grunder för egnahemsverksamheten m. m. Efter redogörelse för utredningens förslag beträffande expropriation till förstärkning av ofullständiga jordbruk (sid. 58—63) samt däröver avgivna yttranden (sid. 63—68) anförde *föredragande departementschefen, statsrådet Pehrsson-Bramstorp*, till det vid propositionen fogade statsrådsprotokollet följande.

Såsom jag redan i annat sammanhang understrukt, bör en av egnahemsverksamhetens allra viktigaste uppgifter vara att befrämja en sanering av de många ofullständiga jordbruken i vårt land. Att en sådan sanering kommer till stånd är icke blott ett socialt utan även i hög grad ett jordbruksekonomiskt intresse. Tillgodoseendet av detta intresse synes motivera avsevärda uppoffringar från det allmännas sida, i vilket hänseende jag i det följande ämnar framlägga vissa förslag. Med denna utgångspunkt kan jag icke

vara ense med dem, som med hänsyn därtill att kompletteringen av ofullständiga jordbruk icke skulle utgöra ett allmänt intresse avvisat tanken på expropriationsåtgärder för ifrågavarande ändamål. En komplettering av ofullständiga jordbruk innebär i många fall, såsom Sveriges skogsägareföreningars riksförbund framhållit, ett tillrättaliggande av förhållanden, som ha sin rot i ett olämpligt utnyttjande av tidigare alltför fria jorddelningsbestämmelser. Att underlätta en sådan komplettering genom en lagstiftning av nu föreslagen innebörd synes så till vida behöva väcka mindre betänksamhet, som expropriation icke skulle medgivas, om genom densamma avsevärd olägenhet skulle tillskyndas ägaren av åsyftad mark. Expropriationen skulle icke bliva aktuell i andra fall än då en jordägare, på vilken expropriationslagen vore tillämplig, utan tillräckliga skäl motsatte sig försäljning av ett mindre jordområde till någon, som vore i behov härav för att stärka sitt ofullständiga jordbruk.

Såvitt jag kan finna skulle emellertid en lagstiftning om expropriationsrätt på detta område sannolikt icke komma att behöva tillämpas i någon större utsträckning, i det att särskilt efter en effektivisering av egnahemsorganens jordförmedlings- och jordanskaffningsverksamhet jord för egnahemsändamål i de flesta fall torde kunna ställas till förfogande utan tillgripande av tvång. Det torde kunna antagas, att jord för komplettering av ofullständiga jordbruk i de flesta fall finnes att tillgå på frivillighetens väg.

Tydligt är, att vid utarbetandet av en lagstiftning av förevarande art ett synnerligen omsorgsfullt övervägande måste äga rum. Den korta tid, som hittills stått till buds härför, har icke möjliggjort detta. Då ett dylikt lagförslag dessutom före propositionens avlåtande till riksdagen skall underkastas granskning av lagrådet, kan detta ärende icke slutbehandlas inom sådan tid, att förslag hinner föreläggas årets riksdag. Fortsatta överväganden torde därför böra ske rörande denna fråga, som icke behöver lösas i samband med de ekonomiska och organisatoriska sidorna av egnahemsfrågan.

I anledning av berörda proposition väcktes av herr Lindhagen en motion, I: 310, vari hemställdes, »att riksdagen ville taga avstånd från propositionens tillämnade fattigdom i expropriationsfrågan samt uttala sig för att nästa års proposition i ämnet överväger samtliga de ändamål, för vilka den under så långa och stridfyllda år varit ifrågasatt såsom omistlig».

Jordbruksutskottet uttalade i utlåtande nr 83, att utskottet anslöte sig till vad departementschefen härutinnan anfört samt att utvecklingen enligt utskottets uppfattning torde ha gått i den riktningen, att viss överskotts jord från större egendomar bör göras åtkomlig för att tillgodose de ofullständiga jordbrukens behov av ägoutvidgning.

Mot utskottets utlåtande i denna del reserverade sig sex av utskottets ledamöter. Riksdagen godkände utskottets utlåtande på denna punkt.

I samband med ifrågavarande proposition nr 236 behandlade jordbruksutskottet även en annan av herr Lindhagen väckt motion, I: 214, i vilken bland annat frågan om komplettering av ofullständiga jordbruk berördes.

I sitt av riksdagen härutinnan godkända utlåtande, nr 83, anförde jordbruksutskottet (sid. 24), att utskottet funnit den sociala jordfrågan, i vad den sammanhängde med egnahemsverksamheten, bringas till åsyftad lösning genom de reformer på området, som Kungl. Maj:t föreslagit.

Vid 1940 års lagtima riksdag riktade herr Lindhagen med första kammarens tillstånd till chefen för jordbruksdepartementet följande interpellation:

1) Kan det ej förväntas att de förenämnda nödiga expropriationslagarna, som uppenbarligen erfordras till stöd främst för det norrländska jordbruket, av tre jordkommissioner påkallats och även från andra ämbetsverk tillstyrkts, bliva enligt löfte framlagda för innevarande års riksdag?

2) Om detta ej kan ske från deras sida, som vederbör, bådär uppskovet då ett övergivande av dessa grundvalar för det norrländska jordbrukets emancipation eller, när kan det i annat fall vara att emotse?

I sitt svar å interpellationen yttrade departementschefen vid första kammarens sammanträde den 6 mars 1940 följande:

Det torde vara förklarligt, att regeringen under de förhållanden som varit rådande sedan september föregående år icke vidtagit åtgärder för att forcera fram denna fråga. De nya riktlinjer för egnahemsverksamheten, som i huvudsak godkändes av 1939 års riksdag, innebära ett synnerligen betydande framsteg när det gäller komplettering av ofullständiga jordbruk på frivillig väg. Proposition kommer att föreläggas innevarande års riksdag med förslag angående den organisatoriska utformningen av egnahemsrörelsen enligt de nya principerna, varefter det är meningen att denna verksamhet i sin nya gestalt — bland annat med förstatligade egnahemsnämnder — skall träda i funktion från och med ingången av nästa budgetår. Det torde ligga i öppen dag att större möjligheter komma att föreligga för genomförandet av en väl genomtänkt lagstiftning på här förevarande område sedan egnahemsrörelsen börjat arbeta enligt de nya grunderna.

Till sist vill jag erinra om de år 1937 vidtagna ändringarna i jorddelningslagen, ändringar som beträffande s. k. avstyckning innebära ett avsevärt framsteg i jämförelse med förut gällande lagstiftning. De nya bestämmelserna avse bl. a. att i orter med riklig skogstillgång tillgodose jordbruksfastigheternas behov av tillräcklig stödskog och åtminstone för framtiden hindra tillkomsten av nya ofullständiga jordbruk.

Arbetet på den även enligt min mening mycket trängande kompletteringen av ofullständiga jordbruk torde icke komma att fördröjas därigenom att något förslag om expropriationslagstiftning icke hinner föreläggas detta års riksdag. Åtskilligt kan göras med de möjligheter, som numera beretts egnahemsrörelsen i detta avseende, jämte de i det föregående berörda nya jorddelningsbestämmelserna, och dessa möjligheter komma även att utnyttjas så att största möjliga effekt kommer till uppnås.

Svaret på herr Lindhagens första fråga blir alltså, att denna lagstiftningsfråga icke kommer att föreläggas innevarande års riksdag. På den andra frågan blir svaret i anslutning till vad jag anfört, att uppskovet icke innebär någon ändring i tidigare ståndpunkttagande.

Vid 1940 års lagtima riksdag framställde herr Lindhagen vidare i motion I: 134 samma yrkanden som i nyssnämnda motion I: 214/1939. I utlåtande nr 46 över motionen anförde andra lagutskottet bland annat — under hänvisning till vad chefen för jordbruksdepartementet i ovan återgivna interpellationssvar anfört — att departementschefens uttalanden visade, att frågan om en expropriationslagstiftning för komplettering av ofullständiga jordbruk vore föremål för hans uppmärksamhet. På hemställan av utskottet avslög riksdagen motionen.

Såsom i de nu föreliggande motionerna I: 43 och II: 60 framhållits, väcktes vid mötet med hushållningssällskapens ombud i Stockholm 1940 *motion av Blekinge läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott* angående tillskottsjord åt ofullständiga jordbruk. I motionen anfördes — efter omnämmande av egnahemsutredningens förslag till expropriationsrätt för förstärkning av ofullständiga jordbruk — följande.

Av egnahemsutredningens motivering i förevarande del framgår, att dess förslag om expropriationsrätt framförts främst i syfte att erhålla tillskottsjord till ofullständiga jordbruk från större och medelstora gårdar. Däremot synes — av motiveringen och förslaget närmare utformande att döma — utredningen ej ha tänkt sig att den föreslagna expropriationsrätten skulle kunna komma till tillämpning i de fall, då bildandet av — för att begagna utredningens terminologi — lämpliga familjejordbruk skulle kunna ske genom sammanslagning av ett eller flera ofullständiga jordbruk till en större enhet eller genom uppdelande av ett ofullständigt jordbruk mellan två eller flera mindre jordbruk. Huruvida tillräckliga skäl kunna anses föreligga för att utvidga den föreslagna expropriationsrätten till att omfatta även dylika fall kan givetvis vara föremål för delade meningar, och utskottet vill därför ej ifrågasätta att hushållningssällskapens ombud skola göra något uttalande i den riktningen. Det förslag utskottet tillåter sig framföra går i stället ut på att en sammanslagning av ofullständiga jordbruk till större enheter skulle åtminstone i någon mån kunna underlättas på en annan, betydligt mjukare väg. Vad utskottet avser är införandet av ett stadgande, enligt vilket, då en till ett ofullständigt jordbruk gränsande fastighet, som lämpar sig att — för vinnande av familjejordbruk — sammanslås med förstnämnda fastighet eller att uppdelas mellan flera dylika fastigheter, utbjudes till eller eljest blir föremål för försäljning, vederbörande egnahemsnämnd eller — genom dess förmedling — ägarna av det eller de ofullständiga jordbruk, varom är fråga, skola få företräde till inköp av den utbudna fastigheten för det pris, till vilket fastigheten eljest skulle komma att försälas. Ett stadgande om en dylik lösningsrätt skulle säkerligen vara ägnat att — utan att på något sätt träda säljarens berättigade intresse för nära — i många fall underlätta ofullständiga jordbruks förseende med erforderlig tillskottsjord. Något förslag till hur en sådan inlösningsrätt lämpligen skall kunna ordnas, tilltror sig utskottet ej kunna avgiva. Att avsevärda svårigheter föreligga att få till stånd ett inlösningsförfarande av nu nämnd art, som är ägnat att utan allt för stor omgång leda till ett verkligt praktiskt resultat, vill utskottet icke förneka. Ange-lägenheten av att en sammanslagning av ofullständiga jordbruk till större enheter i möjligaste mån underlättas gör emellertid, att ett försök i angiven riktning det oaktat synes böra göras, och det får bli en blivande utrednings sak att söka framkomma med förslag till dessa svårigheters bemästrande. Här må endast framhållas, att möjlighet torde böra stadgas till undantag från inlösningsrättens begagnande för det fall att försäljning är avsedd att äga rum till en nära anhörig till säljaren.

Under återopande av vad sålunda anförts får utskottet hemställa, att hushållningssällskapens ombud måtte — utan att taga någon som helst ställning till väckt fråga om införandet av viss expropriationsrätt för tillförande åt ofullständiga jordbruk av tillskottsjord — till Kungl. Maj:t avlåta underdånig skrivelse med anhållan om utredning, huruvida ej en sådan inlösningsrätt, som nyss nämnts, lämpligen bör stadgas, samt för riksdagen snarast möjligt framlägga det förslag, som av denna utredning kan föranledas.

På hemställan av ombudsmötets utskott nr 1 beslöto ombuden att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om sådan utredning, som avses i motionen. Skrivelse i ämnet inkom till Kungl. Maj:t den 8 oktober 1940. Ärendet är beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Såsom förut nämnts framlade Kungl. Maj:t i proposition nr 236 till 1939 års lagtima riksdag förslag angående ändrade grunder för egnahemsverksamheten m. m. På hemställan av jordbruksutskottet (utlåtande nr 83) biföll riksdagen i huvudsak förslaget (riksdagens skrivelse nr 444). Det av chefen för jordbruksdepartementet i förutnämnda interpellationssvar åsyftade förslaget angående egnahemsrörelsens organisation framlades för 1940 års lagtima riksdag genom proposition nr 130 angående anslag till egnahemsverksamheten för budgetåret 1940/41 m. m. Jordbruksutskottet tillstyrkte i sitt utlåtande nr 33 i stort sett Kungl. Maj:ts förslag och utlåtandet godkändes i huvudsakliga delar av riksdagen (riksdagens skrivelse nr 273). I enlighet med dessa riksdagens beslut hava bland annat följande författningar utfärdats, nämligen *kungörelsen den 30 juni 1939 (nr 466) angående statsbidrag till förstärkning av ofullständiga jordbruk m. m.*, *kungörelsen den 7 juni 1940 (nr 589) angående den statliga egnahemsverksamheten och kungörelsen den 7 juni 1940 (nr 590) angående statsunderstödd arbetarsmåbruksverksamhet*. Förstnämnda kungörelse trädde i kraft den 1 januari 1940 samt de båda senare kungörelserna den 1 juli samma år.

De vid 1939 års lagtima riksdag beslutade nya grunderna för den fortsatta egnahemsverksamheten äro i huvudsak av följande innebörd.

Verksamheten skall, i vad gäller jordbruket, ha till uppgift att underlätta för mindre bemedlade att förvärva egna jordbruk av ändamålsenlig storlek och ägosammansättning. Verksamheten skall främst inriktas på familj jordbruk, d. v. s. jordbruk som icke är större än att det kan brukas av innehavaren och hans familj utan nämnvärt anlitanande av lejd arbetskraft och ej heller mindre än att familjen kan erhålla sin fulla bärning därav. Nybildning av jordbruk skall i stort sett icke förekomma annorstädes än i de nordligaste länen. Stor varsamhet skall iakttagas vid styckning av större gårdar för egnahemsändamål. Egnahemsorganisationen skall under vissa förutsättningar kunna medverka även vid förvärv av redan befintliga jordbruk. Den icke minst väsentliga uppgiften för egnahemsverksamheten skall vara att befrämja en sanering av de många ofullständiga jordbruken i vårt land. En sammanläggning av sådana alltför små brukningsenheter till bärkraftiga jordbruk skall eftersträvas.

Egnahemsorganisationen skall även kunna medverka vid förvärv av stöd jordbruk, d. v. s. jordbruk som är avsett att bereda innehavaren och hans familj sysselsättning och tillskott till försörjningen vid sidan av annat förvärvsarbete, liksom även vid förvärv av bostadsegnahem. Beträffande dessa senare skall fortfarande upprätthållas principen, att stöd från egnahemsverksamhetens sida i allmänhet endast skall lämnas för nybildning av egnahem.

Egnahemsorganens jordförmedlings- och jordanskaffningsverksamhet är avsedd att effektiviseras. Där så lämpligen kan ske, skall efterfrågan på jord i första hand tillgodoses genom förmedlingsverksamhet. Ökat intresse skall ägnas åt bebyggelsen på landsbygden.

Egnahemslån till förvärv av jordbruksegnahem skall kunna utlämnas i form av jordbrukslån, skogslån och premielån. Lån beviljas ej till förvärv av jordbruksegnahem, vars värde överstiger 30,000 kronor. Dock kan egnahemsstyrelsen i särskilda fall medgiva, att lån får utgå till förvärv av fastighet med värde intill 35,000 kronor. Jordbrukslån kan beviljas intill ett belopp högst motsvarande nitto procent av fastighetsvärdet. Skogslån kan utlämnas intill motsvarande procenttal av värdet å fastighetens växande skog. Premielån kan utgå med högst 3,000 kronor och i särskilda undantagsfall efter egnahemsstyrelsens prövning med högst 4,500 kronor. Bottenkredit i egnahemsfastighet skall kunna placeras hos annan långivare. Jordbrukslån och skogslån delas vart för sig med avseende å återbetalningen i en stående del, motsvarande sextio procent av fastighetsvärdet, samt en amorteringsdel, utgörande återstoden av lånet. Föreskrifter meddelas om grunderna för amorteringen av lånen. Av premielån skall, sedan amorteringsskyldighet för jordbrukslånet i fastigheten inträtt, under vart och ett av följande tio år på vissa villkor efterskänkas en tiondel. Jordbrukslån och skogslån förräntas efter fast vid lånets beviljande bestämd räntefot. Denna fastställs av Kungl. Maj:t och får icke understiga medelräntan för statens upplåning mot obligationer under de tre budgetår, som närmast föregått det, varunder lånet beviljats, med tillägg av en fjärdedels procent. Premielån är i regel räntefritt.

Till förvärv av bostadsegnahem, vars värde icke överstiger 12,000 kronor, kan beviljas egnahemslån i form av bostadslån. Sådant lån kan uppgå till sjuttiofem procent av fastighetsvärdet. Även här kan bottenkredit placeras hos kreditinrättning. Bostadslån delas i en stående del, som motsvarar femtio procent av fastighetsvärdet, samt en amorteringsdel utgörande återstoden av lånet. Bostadslån kan även beviljas till om- eller tillbyggnad å bostadsegnahem. Räntan för bostadslån bestämmes på samma sätt som för jordbrukslån.

Särskilda föreskrifter meddelas vidare om egnahemslån till underlättande av förstärkning av ofullständiga jordbruk genom förvärv och i förekommande fall förbättring av lämpligt område avsett att tilläggas den ursprungliga fastigheten (tillskottsjord) eller genom ny-, om- eller tillbyggnad å dylikt jordbruk. I samband härmed kan beviljas bidrag till inlösen av byggnader på tillskottsjorden, som bli överflödiga efter sammanläggningen. Med ofullständigt jordbruk förstås jordbruk, som utgör brukarens enda eller huvudsakliga förvärvskälla men som icke har tillräcklig bärkraft för att utgöra familjejordbruk.

Av statsmedel må därjämte utlämnas bidrag till täckande av kostnaderna för förstärkning av ofullständigt jordbruk, för förbättring av stödjordbruk till ökad ändamålsenlighet eller för anläggande av kulturbete till förmån för mindre jordbruk, ändå att det icke är att anse såsom ofullständigt. Sådant statsbidrag kan avse följande särskilda slag av åtgärder, nämligen uppodling till åker av därför lämplig odlingsbar jord (*nyodlingsbidrag*), stenröjning å odlad jord (*stenröjningsbidrag*), påförande av mineraljord — grus, sand och lera — på myrjord (*jordkörningsbidrag*), befordrande av rationell beteskultur (*betesförbättringsbidrag*) samt fördjupning av avloppsdiken (*avloppsförbättringsbidrag*).

Från kronan tillhörig jord kan fastighet upplåtas på arrende med rätt för arrendator att inlösa till honom upplåten fastighet (arrendeagnahem). Fastigheten skall i regel utgöras av familjejordbruk och skall vara bebyggd vid upplåtelsen. Samtidigt med denna kan beviljas arrendelån till inköp av jordbruksinventarier m. m. Sådant lån skall icke kunna utgå med högre belopp än 4,500 kronor. Arrendelån är räntefritt.

För skogsarbetare eller därmed likställd arbetare, vilken önskar förvärva mindre lägenhet, ägnad att bereda innehavaren utkomst genom jordbruk, drivet vid sidan av annan verksamhet, finnes en särskild låneform, arbetarsmåbrukslån. Högsta lånebelopp utgör 7,000 kronor. Lån delas i en stående del och en amorteringsdel. Den stående delen fastställs till belopp, motsvarande kostnaden för jordförvärvet jämte, i förekommande fall, sextio procent av beräknad kostnad för sådant förbättringsarbete, som avses i gällande kungörelse angående statsbidrag till förstärkning av ofullständiga jordbruk m. m. Å amorteringsdelen erlägges ej ränta. Å den stående delen skall efter amorteringstidens utgång gäldas ränta efter den räntefot, som Kungl. Maj:t bestämmer med hänsyn tagen till räntesatsen å egnahemslån för jordbrukslägenheter. Särskilda statsbidrag skola kunna beviljas till arbetarsmåbrukslåntagare med barnrika familjer för bestridande av vissa byggnads-kostnader.

Utlämnandet av jordbrukslån, skogslån, premielån, bostadslån, lån till förstärkning av ofullständiga jordbruk m. m., bidrag till vissa byggnader samt arrendelån skall ankomma på statliga egnahemsnämnder. Detsamma gäller upplåtandet av arrendeegnahem. En egnahemsnämnd skall finnas inom varje hushållningssällskaps område, d. v. s. två nämnder i vardera av Kalmar och Älvsborgs län samt en nämnd i ettvar av övriga län. Egnahemsverksamheten står under ledning och tillsyn av egnahemsstyrelsen. För varje kommun utses i regel ett egnahemsombud, vilken ingår i kommunens egnahemskommitté. Kommuner samt vissa aktiebolag och föreningar kunna antagas till förmedlare av egnahemslån. De kunna härvid hos egnahemsstyrelsen erhålla egnahemsstatslån för utlämnande av bostadslån. Sådant egnahemsstatslån skall återbetalas och förräntas efter grunder, som motsvara villkoren för utlämnade bostadslån. Vidare kan kommun, aktiebolag eller förening, varom här är fråga, av egnahemsstyrelsen tilldelas förlagslån för användning såsom rörelsekapital vid inköp och exploatering av fastighet, lämplig att helt eller huvudsakligen användas för bildande av bostadsegnahem. Å förlagslån skall utgå ränta efter fyra procent. Till bestridande av låneförmedlares med egnahemsverksamheten förenade förvaltningskostnader och å egnahemslånerörelsen uppkommande förluster — staten svarar ej för dessa — åtnjuter en var låneförmedlare ett årligt statsbidrag motsvarande 0.5 procent av låneförmedlaren kapitalskuld för egnahemsstatslån vid näst-föregående års utgång.

Beviljandet av arbetarsmåbrukslån ankommer alltid på kommunerna, men lån skall underställas vederbörande egnahemsnämnd för godkännande. För utlämnandet av arbetarsmåbrukslån erhåller kommun hos egnahemsstyrelsen lån av statsmedel, arbetarsmåbruksstatslån. Uppkommer förlust å utlämnat arbetarsmåbrukslån, sedan amorteringsskyldighet inträtt beträffande lånet, skall förlusten, om lånet godkänts av vederbörligt egnahemsorgan och den med lånet åsyftade lägenheten vid avsyning likaledes vunnit egnahemsorganets godkännande, bäras till en fjärdedel av kommunen och till återstående del av staten. I annat fall än nu sagt skall uppkommen förlust å arbetarsmåbrukslån helt bäras av kommunen.

Bidragsverksamheten till förstärkning av ofullständiga jordbruk handhaves av hushållningssällskapen under uppsikt och kontroll av lantbruksstyrelsen.

Slutligen må här nämnas, att Kungl. Maj:t i 1941 års statsverksproposition (nionde huvudtiteln punkt 129) föreslagit riksdagen att till *Egnahemsbildning: Bidrag till inlösen av vissa byggnader vid utökning av ofullständiga jordbruk* för budgetåret 1941/42 anvisa ett *reservationsanslag* av 75,000 kronor. Kungl. Maj:t har vidare i statsverkspropositionen (nionde huvudtiteln

punkt 137) föreslagit riksdagen *dels* att medgiva, att Kungl. Maj:t må för år 1942 bevilja statsanslag intill 2,500,000 kronor för utlämnande av statsbidrag till förstärkning av ofullständiga jordbruk m. m. *dels ock* att till *Grundförbättringar: Bidrag till förstärkning av ofullständiga jordbruk m. m.* för budgetåret 1941/42 anvisa ett *förslagsanslag* av 1,600,000 kronor. I statsverkspropositionen (kapitalbudgeten, bil. 5, punkt 16) har föreslagits riksdagen att medgiva, att för budgetåret 1941/42 må beviljas lån från *egnahemslånefonden* — från vilken fond utlämnas jordbrukslån, skogslån, bostadslån, lån till förstärkning av ofullständigt jordbruk ävensom egnahemsstatslån till låneförmedlare — intill ett belopp av 20,000,000 kronor, ävensom att till nämnda fond för budgetåret 1941/42 anvisa ett *reservationsanslag* av 5,000,000 kronor. Beträffande anslag till vissa andra fonder av intresse i förevarande sammanhang, såsom *jordförmedlingsfonden, arrendelånefonden, arbetarsmåbrukslånefonden, jordfonden* och *arrendeegnahemsfonden*, får utskottet hänvisa till nämnda bilaga sid. 23—24 och 34—35.

Utskottet.

Såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen har sedan åtskilliga år tillbaka frågan om förbättring av de många ofullständiga jordbruken i vårt land varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet. I syfte att främja utvecklingen av sådana jordbruk hava vid skilda tillfällen vidtagits omfattande åtgärder av olika slag, innebärande betydande uppoffringar från det allmännas sida. De vid 1939 års lagtima riksdag beslutade nya grunderna för den fortsatta egnahemsverksamheten, vilka i stort sett trätt i tillämpning den 1 juli 1940, utgöra ett avsevärt framsteg i detta hänseende.

1936 års egnahemsutredning, vars förslag ligger till grund för den år 1939 genomförda reformen beträffande egnahemsverksamheten, har i anledning av den betydelse som tillagts jordförsörjningen för egnahemsändamål funnit sig böra överväga, huruvida för tryggande av tillgången på jord särskilt tvångsmedel borde stå till förfogande. Utredningen har ansett strävandena att förstärka de ofullständiga jordbruken vara en angelägenhet av sådan vikt, att alla möjligheter borde utnyttjas för att underlätta densamma. Med hänsyn härtill har utredningen föreslagit, att möjlighet till tvångsinlösen av jord införes med avseende å anskaffning av tillskotts jord till ofullständiga jordbruk. På sätt framgår av redogörelsen här ovan anslöt sig föredragande departementschefen i 1939 års proposition angående egnahemsverksamheten i princip till den av utredningen sålunda framförda tanken om en expropriationsrätt för komplettering av dylika jordbruk. Emellertid yttrade departementschefen därjämte — under framhållande bland annat att vid utarbetandet av en lagstiftning om expropriationsrätt på detta område en synnerligen omsorgsfull prövning måste äga rum — att fortsatta överväganden borde ske rörande denna fråga. Vid 1940 års lagtima riksdag har vidare chefen för jordbruksdepartementet i svar på en interpellation av herr Lindhagen framhållit, att större möjligheter komme att föreligga för genomförandet av en väl genomtänkt lagstiftning på nämnda område, sedan egnahemsrörelsen den 1 juli 1940 börjat arbeta enligt nya grun-

der, samt att uppskovet med denna lagstiftning icke innebure ändring i tidigare ståndpunkttagande.

Enligt utskottets mening är spörsmålet om förbättring av de många ofullständiga jordbruken i landet ett samhällsintresse av sådan vikt, att frågan påkallar oavlåtlig uppmärksamhet från statsmakternas sida. Därvid måste uppenbarligen även möjligheterna för anskaffande av tillskottsjord till sådana jordbruk skänkas synnerligt beaktande. Att en sanering av dessa jordbruk kommer till stånd är, såsom även framhållits under förarbetena till 1939 års egnahemsreform, icke blott ett socialt utan även i många fall ett jordbruksekonomiskt intresse. Med hänsyn härtill finner utskottet att prövning bör ske av alla tillgängliga utvägar, vilka kunna bidra till utvecklingen av de ofullständiga jordbruken. Enligt utskottets uppfattning bör följaktligen även tagas under övertvägande, huruvida icke möjlighet bör beredas att i vissa fall, då erforderlig tillskottsjord för sådana jordbruk icke kan anskaffas på frivillighetens väg, tillgodose behovet av jordtillökning genom anlitande av tvångsåtgärder. Därvid måste emellertid beaktas, att en tvångsöverflyttning av jord från jordbruk, som äro bebyggda och maskinellt utrustade för brukning av en viss areal, kan lända till skada icke blott för det individuella jordbruket utan också för produktiviteten i större omfattning. Såsom departementschefen framhållit i den ovannämnda propositionen till 1939 års lagtima riksdag kräves vid utarbetandet av en expropriationslagstiftning på detta område ett synnerligen omsorgsfullt övertvägande.

Vad angår frågan om förköpsrätt i kompletteringssyfte är denna fråga så outredd, att utskottet icke för närvarande anser sig böra göra något uttalande angående möjligheten att på denna väg komma till ett resultat. Härutinnan fordras således närmare undersökning.

På sätt framgår av vad utskottet förut anfört är frågan om införande av en expropriationslagstiftning av den beskaffenhet, som avses i motionerna, föremål för Kungl. Maj:ts uppmärksamhet. Utskottet förväntar, att så snart förhållandena det medgiva spörsmålet upptages till ytterligare övertvägande samt att de förslag, som kunna föranledas därav, föreläggas riksdagen. Även den i motionerna berörda frågan om förköpsrätt av jord, som fordras för komplettering av ofullständiga jordbruk, är, såsom nämnts i den ovan lämnade redogörelsen, beroende på Kungl. Maj:ts prövning. Med hänsyn till vad sålunda anförts finner utskottet ej skäl föreligga för riksdagen att för närvarande göra någon framställning i ämnet till Kungl. Maj:t. Utskottet får därför hemställa,

att förevarande motioner icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 11 mars 1941.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från f ö r s t a kammaren: herrar *Norman, Linder**, *Tamm, Löfvander, Forslund, Linnér, Sten* och *Näslund*;

från a n d r a kammaren: herr *Hage*, fröken *Andersson*, herrar *Hallagård, Pettersson* i *Hällbacken**, *Hermansson*, fru *Johansson** samt herrar *Barnekow* och *Lundgren*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

- 1) av herr *Hage*;
- 2) av herr *Hermansson*, som ansett att utskottet bort tillstyrka bifall till de förevarande motionerna.

Särskilt yttrande

av herr *Sten*, som anfört:

»Utom den i motionerna och utlåtandet behandlade frågan om rätt till expropriation för komplettering av ofullständiga jordbruk har i olika sammanhang jämväl frågan om rätt till expropriation för bildandet av familj jordbruk, arbetaresmåbruk och bostadsegnahem framstått som en välmotiverad angelägenhet samt varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet. Principiellt böra de olika ändamål för en socialt och ekonomiskt riktig jordpolitik, som auktoriserats i direktiven för egnahemsorganisationens verksamhet, likställas även när det gäller expropriationslagstiftning. Det skulle dessutom visa sig vara opraktiskt i tillämpningen att kunna exproprieras för ett ändamål, men icke för ett annat. Sålunda kan ett för komplettering av ofullständiga jordbruk lämpligt expropriationsobjekt också innehålla mark som helst bör användas för skapande av i trakten behövlige arbetaresmåbruk, eller också kan kärnan av fastigheten lämpa sig som familj jordbruk.

Med hänvisning till dessa principiella och praktiska synpunkter har under utskottsbehandlingen av föreliggande motioner hävdats att man i förberedandet av och förslag till expropriationslagstiftning på detta område bör taga sikte på olika i egnahemsrörelsens strävanden ingående ändamål.»